

Multilateralizem – otrok neomarksizma?

Uvod

Namen pričujoče študije je opredeliti in predstaviti pojem multilateralizma kot ene novejših oblik sodelovanja držav in njihovega upravljanja mednarodne skupnosti. Osrednji del raziskave se osredotoča na utemeljitev, da je multilateralizem mogoče pojmovati kot *par excellence* primer ideologije v mednarodnih odnosih in na dokazovanje, da je bil pojav multilateralizma v zgodovinskih okoliščinah vedno povezan z obstojem ene močno prevladujoče države, t.j. hegemonu v mednarodni skupnosti. Omenjene ugotovitve imajo širše posledice za razumevanje samega pojma slehernega večstranskega (torej tudi multilateralnega) upravljanja mednarodne skupnosti. Pomembne pa so tudi za kritično presojo umeščanja teorije, ki multilateralizem proučuje, torej teorije multilateralizma, v širši okvir teorije mednarodnih odnosov. Pokazati je mogoče, da multilateralistični način sodelovanja ni razumljiv le v okviru liberalističnega teoretskega izročila, v katerem je pojem nastal. Multilateralizem je mogoče operacionalizirati tudi v (neo)marksističnih miselnih konceptih.

Pričujoči prispevek je zasnovan na predpostavkah, da so države notranje strukturirani akterji v mednarodni skupnosti, ki težijo k racionalnemu načinu delovanja. Pri tem priznavamo pomen pojava strukturne moči² med subjekti mednarodnih odnosov, v katero vključujemo tudi pomen vrednot.

V prispevku preverjamo trditev, da je multilateralizem v sodobni mednarodni skupnosti vzorčen primer neomarksističnega koncepta

¹ Matej Lozar, univ. dipl. pol., je študent na podiplomskem študiju mednarodnih odnosov na Fakulteti za družbene vede. Za svoje diplomsko delo "Zgodba o kameleon-skem hegemonu" je leta 1998 prejel univerzitetno Prešernovo nagrado Univerze v Ljubljani.

² Pojem strukturne moči se nanaša na sposobnost subjektov mednarodnih odnosov (na primer držav), da na druge vplivajo z vzpostavljanjem oziroma s pomočjo že vzpostavljene (institucionalne) strukture – zlasti s pravili delovanja, ki jih predvideva ta struktura. Pojem je nasproten konceptu relacijske moči, ki se nanaša na sposobnost držav, da neposredno spremenijo delovanje drugih akterjev v mednarodnem okolju. Pri tem so močnejše države vršilci

sile oziroma pritiska na šibkejšo. Običajno uporabljajo materialne vire moči, kot so vojaški, ekonomski, geografski, čeprav pri tem niso izključeni nematerialni viri, kot sta specifična prednost v strukturi znanja, možnost vplivanja prek vzpostavljanja pravil delovanja institucionalnih struktur ipd.

³ *Pod tem razumemo predvsem (neo)realistično razumevanje hegemonije kot materialne prevlade v mednarodni skupnosti. V skladu s tem naj bi vse do sredine sedemdesetih let ZDA dosegle nesporno materialno prevlado v svetu, med drugim na področju bruto nacionalnega proizvoda, obsega industrijske proizvodnje in izdatke za vojaške namene.*

hegemonije, ker je pojav multilateralizma eden od primerov ideologije v mednarodni skupnosti in je hkrati posledica specifičnega delovanja države, ki ima v mednarodnem okolju (ideološko) premoč – torej hegemon. Veljavnost omenjene hipotezne trditve bomo presojali v obstoječi praksi delovanja mednarodnih institucij zlasti s proučevanjem dveh značilnih primerov hegemonije v zgodovini mednarodnih odnosov, Združenih držav Amerike in Velike Britanije.

Besedilo je razdeljeno na šest delov, od katerih prvi obravnava zgodovinske okoliščine, ki so botrovale začetku proučevanja multilateralnih ureditev, drugi natančneje opredeljuje sam pojem multilateralizma, tretji pa predstavlja podobo mednarodne skupnosti, kot jo vidijo liberalni institucionalisti, vključno z dokazom, da je multilateralizem mogoče interpretirati kot primer ideologije. V četrtem delu pozornost namenjamo ideologiji multilateralizma in vplivu, ki ga ima le-ta na delovanje držav. Peti del je namenjen empirični potrditvi pomena hegemonije za vzpostavljanje multilateralnih struktur, medtem ko v šestem kritično ocenjujemo pomen pričujoče študije za interpretacijo pojava in teorije multilateralizma.

Zgodovinske okoliščine in motivi za začetek proučevanja multilateralizma

Potem ko so svet in z njim mednarodni odnosi v sedemdesetih in osemdesetih letih doživel nekatere korenite spremembe, med katerimi velja zlasti poudariti izbruh naftne krize, krepitev jedrske moči Sovjetske zveze in gospodarski vzpon nekaterih po drugi svetovni vojni ekonomsko šibkih regij, se je klasična podoba³ o materialni hegemoniji Združenih držav Amerike nekoliko skrhalo. Za številne teoretike mednarodnih odnosov, ki kot nujen pogoj urejenega upravljanja mednarodne skupnosti vidijo obstoj enega materialno prevladujočega subjekta (Kindleberger, 1986/1973, Gilpin, 1981), se je postavilo vprašanje, kako naprej. Kako in kako dolgo bo ob hegemonovi odsotnosti v anarhični mednarodni skupnosti še mogoče uživati sadove mednarodnega sodelovanja? Seveda je bila podoba spremenjenega hegemonu grajena na podlagi klasične/materialne definicije hegemonije, ki trdi, da hegemonija pomeni stanje, ko:

[h]egemonska država [...] poseduje dovolj vojaške moči, da lahko štiti mednarodno politično ekonomijo, nad katero prevladuje pred intervencijami sovražnih nasprotnikov [...] vojaški pogoji za hegemonijo so izpolnjeni, če ima prevladujoča država dovolj vojaških sredstev, da bi [...] si zagotovila [...] dostop do poglobitvenih področij ekonomske aktivnosti (Keohane, 1984: 39).

Le malokdo je ob trditvah o zatonu hegemonu razmišljal o potrebi po spremembi definicije hegemonskega pojava.

Začenjati razpravo o multilateralizmu s pomočjo koncepta hegemonije, vsaj kar zadeva njegov teoretski okvir *per se*, ni najbolj ustrezno. Zagovorniki multilateralizma namreč besedo hegemonija uporabljajo zelo previdno. A brez hegemonije je o multilateralizmu zelo težko govoriti. Še posebej kar zadeva zgodovinske okoliščine, v katerih se je pozornost študentov mednarodnih odnosov preusmerila na proučevanje multilateralnih ureditev.

Motivi za proučevanje multilateralizma izhajajo iz pozornosti, ki jo je sodelovanju v razmerah anarhične mednarodne skupnosti sredi sedemdesetih let in osemdesetih letih posvetil liberalni institucionalizem. V nasprotju s pričakovanji nekaterih skeptikov – zlasti pripadnikov (neo)realističnega teoretskega izročila – da sodelovanje držav v odsotnosti materialno premočnega hegemonu ni mogoče, mednarodno sodelovanje v tem obdobju ni upadlo, tako kot je v tridesetih letih (Grieco, 1995: 155). Tudi v razmerah dolžniške krize, ki je ob preobratu v naftni politiki pretresla svet, se je sodelovanje držav nadaljevalo v okviru Mednarodnega denarnega sklada (Lipson, 1985). Razvite države so sklenile Urugvajski krog pogajanj v okviru splošnega sporazuma o carinah in trgovini, koordinacija politik držav pa je bila ob naftni krizi 1979/80 uspešnejša kot kdajkoli prej (Keohane, 1984: 217–240). Evropske države so krepile svoje sodelovanje skozi Evropsko gospodarsko skupnost in zdelo se je, da je sodelovanje med državami tem akterjem dosti bolj inherentno, kot so trdili realisti. V nasprotju z njihovimi pričakovanji države v tem obdobju niso transformirale svojih zunanjih politik in svetovna politika kljub relativnemu upadu hegemonove materialne moči ni izkazovala nikakršne prehodne faze ali negotovosti. Za liberalne institucionaliste je bilo pomembno, da so države “celo v neprijetnih sedemdesetih [...] sodelovale v mednarodnih institucijah” (Grieco, 1995: 155). Obstajalo je torej tkivo, ki je državam kot poglavitnim akterjem mednarodne skupnosti omogočilo sodelovanje na najširši ravni, čeprav ob njih ni več bedela država z absolutno materialno premočjo. *Panaceo* za razlago takšne situacije so liberalni institucionalisti videli seveda v institucijah. In sicer ne v običajnih, temveč v multilateralnih institucijah. Od tod tudi zanesenost njihovih besed, ko razlagajo, da so prav multilateralne institucije tiste, ki opravljajo funkcijo upravljanja s širokim spektrom regionalnih in globalnih sprememb v sodobnem mednarodnem sistemu.⁴

⁴ Stokes, Bruce (1990): “Continental Shift,” *National Journal* 33/34. Citirano v: Ruggie (1992: 561).

Značilnosti in pomen multilateralnih institucij

Multilateralne institucije naj bi bile najvišja oblika institucionalnega sodelovanja predvsem zato, ker odražajo “adaptivne in reproduktivne

sposobnosti, ki jih druge institucije nimajo” (Ruggie, 1992: 568). Multilateralizem je v sodobni mednarodni skupnosti namreč pomemben zato, “ker največ pripomore k nadaljnji institucionalizaciji [in posredno rafiniranju] mednarodnega sistema” (Feld, 1994: 270–271). V nasprotju s skeptiki, ki ne vidijo bistvenega pomena mednarodne institucionalne ureditve za doseganje reda v mednarodni skupnosti, zagovorniki multilateralizma govorijo o tem, da je pomen (multilateralnih) institucij predvsem v upravljanju s “kolektivno situacijo”. Slednji pojem pa že zaobsega nekaj več kot zgolj razumevanje mednarodne skupnosti kot parazitskega anarhičnega okolja. Države se v kolektivni situaciji namreč zavedajo pomena medsebojnega sodelovanja v skupnem soodvisnem mednarodnem okolju, da bi tako zagotovile kar čimvečjo vzajemno korist. Med državami tako obstaja zavedanje o potrebi in koristnosti upravljanja mednarodne skupnosti skozi večstransko sodelovanje (na primer sodelovanje na področju mednarodnega varstva okolja).

Kaj je multilateralizem?

Pojem multilateralizem je zaradi skromne teoretične dediščine njegovih zagovornikov relativno težko opredeliti, bistvena za to pa je predvsem nezadostna in (pre)široka teoretična definicija s strani teoretikov. Najbolj razširjeno razumevanje multilateralizma temelji na Caporasovi opredelitvi, po kateri je multilateralizem “prepričanje, da naj bodo dejavnosti organizirane na večstranski podlagi za neko relevantno skupino” (Caporaso, 1992: 603–604), ključno pomembna pa je zlasti Ruggijeva dopolnitev, po kateri multilateralizem pomeni institucionalno obliko (red, režim ali mednarodno organizacijo), ki ureja odnose med tremi ali več državami na podlagi “posplošenih” pravil delovanja – načel. Te opredeljujejo primerno delovanje za skupino aktivnosti, ne ozirajoč se na posamezne interese in strateške zahteve posameznih strani, ki lahko obstajajo v specifični situaciji (Ruggie, 1992: 571).

Pomen definicije je zlasti v kvalitativni opredelitvi večstranskosti, ki je sestavni del multilateralizma. Pri tem pa je bistvena trditev, da multilateralističen način delovanja držav presega kratkoročno in egoistično usmerjenost k samointeresu. Pravila delovanja držav so namreč za posamezno skupino aktivnosti posplošena in že vnaprej določena ter dogovorjena. Države se tako na primer že vnaprej dogovorijo, kdaj in pod kakšnimi pogoji bodo uporabile različne mehanizme za ohranjanje mednarodne varnosti (primer Severno-atlantske organizacije), ali o tem, kako bodo določale svoje carinske stopnje (primer Svetovne trgovinske organizacije).

V nasprotju z bilateralnimi oblikami sodelovanja, v katerih naj bi bili “odločilni prav posamezni interesi, odnosi med stranmi oziroma stranema pa naj bi bili določeni od primera do primera” (Roter,

1996: 93), torej multilateralizem označuje predvsem poenotenost meril za sodelovanje vseh v odnos vključenih akterjev.

Če koncept multilateralizma razčlenimo, lahko vidimo, da sam pojem sestavljajo štiri pomembne komponente, ki nam omogočajo določitev bistva osrednjega koncepta naše študije. Prvič, lahko govorimo, da multilateralizem zaobsega situacije, ko imamo opravka z “več” ali “številnimi” akterji. Pri tem avtorji številčne opredelitve slednjih pojmov ne definirajo natančno, kot je to mogoče pri unilateralizmu (eden), bilateralizmu (dva) in univerzalizmu (vsi). Jasno je le, da so države več kot tri (Caporaso, 1992: 603).

Drugič, pojem multilateralizma predvideva prizadevanje za aktivno sodelovanje med omenjenimi akterji. Vsako sodelovanje seveda ni multilateralno, je pa vsako multilateralno delovanje zasnovano na podlagi sodelovanja.

Tretjič, multilateralizem se od običajnega sodelovanja, ki temelji zgolj na medsebojni interakciji, razlikuje na podlagi splošnih organizacijskih načel, ki to sodelovanje regulirajo in sankcionirajo (Ruggie, 1992: 571). Kot posledica te kvalitativne dimenzije koncepta se med akterji, ki s svojim delovanjem tvorijo celoto medsebojnih odnosov, vzpostavi odnos “neločljivosti glede na določen obseg dejavnosti” (ibid.).

Četrtrič, in kar je za razumevanje mišljenjskega sistema, v katerem je nastal multilateralizem, najpomembnejše, kot posledica omenjenega tipa odnosov avtorji razumejo logiko delovanja v mednarodnih odnosih na realizmu tuj način. Logika razumevanja mednarodnih odnosov, opredeljenih kot *quid pro quo*, postane neprimerna. V ospredje stopi težnja po takšni ureditvi medsebojnih odnosov, v kateri bodo akterji spoznali približno izenačenost stroškov in dobičkov v dolgoročni perspektivi. Koncept multilateralizma zatorej odgovarja tistemu, kar R. Keohane (1984: 128–131; 1986: 1–27) imenuje generalizirana ali difuzna recipročnost.

O liberalno-institucionalističnem konceptu sveta in multilateralizmu kot ideologiji

S trditvijo o usmerjenosti mednarodnih akterjev k recipročnosti v dolgoročni perspektivi je mogoče identificirati liberalno-institucionalistični značaj teorije multilateralizma, čeprav bo, kot bo mogoče videti v nadaljevanju, prav na podlagi pomena pojma multilateralizem in njegove aplikacije v empiriji iz analize mogoče sklepati tudi o povsem drugačnem teoretičnem značaju teorije multilateralizma.

⁵ Za izhodišče je postavljena zaporniška situacija zasliševanja domnevnih krivcev prekrška (analogija z anarhičnim mednarodnim okoljem), pri kateri tožilec želi, da ena ali druga oseba prizna zločin, saj sam ne more dokazati njune krivde. Pri tem ponudi tistemu, ki bi zločin priznal – ob tem, da njegov pajdaš ne bi – največjo nagrado in prostost, pajdašu pa strogo zaporno kazen. Če bi obe osebi priznali zločin, bi ju čakala zgolj blaga zaporna kazen. Če pa bi oba molčala, bi moral tožilec oba oprostiti in izpustiti na prostost – vendar brez denarne nagrade. Jasno je, da bi absolutno največji dobiček posameznik dosegel ob priznavanju zločina ob hkratnem tajeju svojega pajdaša. Torej ob medsebojnem nesodelovanju (analogija z egoističnim sledenjem državnemu samointeresu). Vendar pa bi največji skupni dobiček obe osebi (državi) imeli od medsebojnega sodelovanja, torej tajitve kakršnegakoli protizakonitega delovanja. Sodelovanje bi torej bilo v absolutnem pogledu najbogateje poplačano. Kot primer vzajemne koristnosti sodelovanja v mednarodni skupnosti je mogoče navesti meddržavno carinsko politiko. Države bodo imele največje koristi od mednarodne trgovine ob vzajemnem nižanju carinskih stopenj, torej sodelovanju. Le enostranska liberalizacija trgovine, torej nesodelovanje, bi državi, ki bi odstranila omenjene trgovinske ovire, prinesla bistveno manj

Vloga institucij v liberalno institucionalističnem pogledu na mednarodne odnose

Liberalni institucionalisti trdijo, da so mednarodne institucije lahko neodvisen dejavnik mednarodnih odnosov, ki omogoča sodelovanje ne glede na interesno usmerjenost vanje vključenih držav (Grieco, 1995: 157). Pomen institucij bi naj bil zlasti v reduciranju stroškov za preverjanje delovanja držav v skladu z dogovorjenimi pravili (*verification costs*). Institucije poudarjajo dolgoročni značaj sodelovanja (*iterativeness*) in poenostavljajo mehanizem sankcioniranja (ibid.: 158). Norma recipročnosti seveda ostaja poglavitna norma mednarodnih odnosov, vendar ta postane že omenjena difuzna recipročnost. Tako institucije “niso nadomestilo za načelo recipročnosti [ki ostaja maksima regulacije mednarodnih odnosov], povzročijo [pa], da so odstopanja nesprejemljiva in s tem veliko dražja” (Axelrod in Keohane, 1985: 250).

Avtonomne institucije, ki so pri liberalnih institucionalistih ključni del institucionalne strukture, omogočajo pozitivno (za skupno korist najboljšo) rešitev zaporniške dileme. Zaporniška dilema je eden od primerov teorije iger⁵, ki ga je mogoče prenesti na področje mednarodnih odnosov. Zadeva problematiko medsebojnega sodelovanja dveh ali več akterjev – držav in doseganja koristi, ki so odvisne prav od njihovega medsebojnega sodelovanja. Absolutno največji dobiček lahko država doseže s sledenjem egoističnemu samointeresu, na primer enostransko višanje carinske stopnje za uvoz izdelkov iz drugih držav, medtem ko je relativno največji dobiček odvisen od medsebojnega sodelovanja držav, na primer vzajemno nižanje carinskih stopenj in splošna liberalizacija trgovine, ki vodi k večji svetovni blaginji. Ob pozitivni razrešitvi omenjene dileme so torej države usmerjene k zagotavljanju največjega skupnega dobička, kar pa je hkrati tudi točka, v kateri liberalni institucionalisti vidijo stanje mednarodnega sodelovanja. Tako bodo na primer na mednarodnotrgovinskem področju države delovale tako, da bo posledica njihovega sodelovanja čim bolj koristna za vse, torej bodo večstransko težile k znižanju trgovinskih ovir vseh vrst in s tem pripomogle k večanju blaginje v mednarodnem okolju.

Eden od začetnikov multilateralizma, Caporaso (1992: 627), dokazuje možnost dolgoročnega sodelovanja še z nadgrajevanjem perspektive zaporniške dileme. Državam namreč lahko dolgoročno uspe sodelovati tudi na podlagi recipročnosti in pogojevanja svojega delovanja na določenem področju z delovanjem drugih na istem ali drugih področjih. Tako je delovanje ene države na trgovinskem področju lahko pomemben pogajalski vir te države za vplivanje na spremembo druge države na primer na mednarodnem finančnem področju. Verjetno je, da se to zgodi v “situacijah dolgoročnosti medsebojnih interakcij, ponavljajočih se vzorcih delovanja, kjer ključno vlogo odigra ugled akterjev” (Gowa, 1986: 185, poudaril

M.L.). Sodelovanje je tako najboljša dolgoročna strategija, še zlasti če so stroški preverjanja in sankcioniranja majhni. Slednje štiri lastnosti delovanja pa so v skladu s koristmi, ki jih k mednarodnemu sodelovanju prispevajo avtonomne institucije. Zlasti pomembno vlogo igrajo ob povečani kompleksnosti mednarodne skupnosti, ko se države srečujejo s t.i. omejeno racionalnostjo⁶ (Keohane, 1984: 111).

Multilateralizem kot ideologija

Če omenjeni logični sistem podobe mednarodne skupnosti povežemo z osrednjim konceptom teorije multilateralizma, lahko identificiramo še eno pomembno kategorijo znotraj liberalnega institucionalizma – kategorijo vrednot. Prav ta kategorija pa ob upoštevanju empirične zaslombe teorije multilateralizma pomaga k eroziji liberalno-institucionalistične narave omenjenega teoretskega okvira.

Po mnenju institucionalistov je ključnega pomena dejstvo, da “analitično izhodišče institucionalnega pristopa zahteva poleg podatkov o moči in interesih tudi določene institucionalne podatke, vključujoč tiste o pravilih, družbenih strukturah, vrednotah, in skupnem, zgodovinsko podanem razumevanju” (Caporaso, 1992: 627). To jim dovoljuje, da kljub anarhičnemu mednarodnemu okolju temeljne pogoje sodelovanja (še zlasti v institucijah) izvedejo iz družbenosti držav (Gowa, 1986: 167–168). Družbenost skupaj z institucionalno strukturo je torej tisto tkivo, ki ključno pripomore k sodelovanju držav.

Družbenost držav pa implicitno poudarja pomen transnacionalnih (moralnih) vrednot (Zacher in Matthew, 1995: 133–137), ki so značilne za širši okvir liberalizma. Ker je obstoj vrednot vedno vezan na prepričanje, da so te vrednote koristne za obstoj in vzdrževanje družbenih procesov, je mednje mogoče prišteti tudi multilateralizem na način, kot o njem razpravlja Caporaso (1992: 603–604). Ta zatrjuje, da je multilateralizem “prepričanje, da naj bodo dejavnosti organizirane na večstranski podlagi za [neko] relevantno skupino”. Tudi multilateralizem torej predvideva obstoj nekih skupnih vrednot, na podlagi katerih naj bi se vzpostavila večstranskost, ki je eden od pogojev za urejanje mednarodnih odnosov, kot ga vidijo liberalni institucionalisti. Ob tem se torej srečamo z ideologijo multilateralizma, ki služi vzajemnim interesom večstranskega nabora držav in v sebi združuje “normativna načela z napotki in eksistencialnimi verovanji” (ibid.).

koristi kot globalna sprostitev menjave.

⁶ Keohane (1984: 111–112) razume z omejeno racionalnostjo (*Bounded Rationality*) situacijo, v kateri omejitve za delovanje akterjev v mednarodni skupnosti izhajajo iz samih mednarodnih akterjev, ker le-ti niso popolni v svojih kognitivnih sposobnostih obdelave informacij, na katere naletijo v okolju. Čeprav je omejena racionalnost problem samih akterjev, narašča s kompleksnostjo zunanjega sveta.

⁷ Haas, Ernst B., Williams, Mary P. in Babai, Don (1977): *Scientists and World Order: The Uses of Technical Knowledge in International Organizations*. Berkeley: Berkeley. Citirano v: Keohane (1984: 108).

Posledice ideologije multilateralizma na delovanju držav

Če želimo teorijo multilateralizma razumeti v popolnosti, moramo odkriti tudi dejanske mehanizme njenega mišljenjskega koncepta (in se dotakniti tudi kavzalnih zvez teorije). Prodreti moramo dlje od zgolj manifestativnega identificiranja pojavov kot takih. Vprašati se je treba, kakšne so zakonitosti, ki omogočajo dinamično reguliranje odnosov, kot jih vidijo multilateralisti. Hkrati pa tudi, kaj je tisti ključni mehanizem, ki ponavadi pripelje do vzpostavljanja multilateralne ureditve in njenega delovanja. Ob tem smo pri prelomni točki naše raziskave.

Očitno je, da liberalni institucionalisti, z njimi pa tudi pripadniki teorije multilateralizma, s posebno pozornostjo interpretirajo države kot racionalne akterje, ki jih zanima samointeres, ki pa je umeščen v splet skupnih idej, norm in družbenih namenov. Zato seveda diapazon državnega delovanja ni tako širok in tako egoistično določen s strukturo moči, kot je na primer pri neoliberalistih in (neo)realistih. Na države kot poglavitne akterje izvaja omejevalno vlogo t.i. *socialni pritisk* (Keohane, 1984: 103) oziroma skupek norm in vrednot, ki povzroči, da "države delujejo v skladu s svojimi obljubami [...], kajti sicer bodo njihovo delovanje druge države označile kot negativno" (ibid.). Mednarodna struktura zlasti s pomočjo institucij regulira delovanje držav na podlagi svoje družbene (ideološke) komponente. Ta pa omogoča delovanje držav na podlagi že omenjene difuzne oziroma generalizirane recipročnosti (Ruggie, 1992: 571; Keohane, 1986: 1–27; 1984: 111–116).

Družbeni nadzor, torej institucionalni nadzor na podlagi družbene – ideološke komponente, naredi kontekst mednarodnih odnosov "dolgoročno usmerjen". To označuje zlasti dolgoročno usmerjenost samointeresa, ki v širši skupnosti omogoča percepcijo difuzne recipročnosti in zavedanja soodvisnosti akterjev, hkrati pa povečuje legitimnost obstoječe multilateralne ureditve (Keohane, 1984: 129–131). Multilateralizem torej ne zanika koncepta samointeresa v mednarodnih odnosih, predvideva pa, da ga država *inter alia* lahko v specifičnih okoliščinah usmeri v časovno bolj oddaljeno obdobje, da o njem razmišlja na notranje strukturiran način in da se ga nauči uporabljati v kompleksnem okolju in diferenciranih vzročno-posledičnih povezavah (Haas, 1977: 324)⁷. Hkrati je treba vedeti, da je liberalno-institucionalni optimizem za sodelovanje v mednarodni skupnosti (v primerjavi z realističnim pesimizmom) mogoče razumeti tudi v funkciji dejstva, da osnova za delovanje držav v mednarodni skupnosti ni surova politična moč, temveč razmerje moči na ekonomsko soodvisnem področju (Underhill, 1994: 27).

Multilateralizem kot cilj in sredstvo urejanja odnosov v mednarodnem okolju

Kljub razumljivi logiki razlagalnega okvira za mednarodno institucionalno sodelovanje pa teoretiki multilateralizma padejo na preizkušnji širšega identificiranja okoliščin, v katerih do multilateralizma sploh pride. Težava je povezana z vprašanjem, ali operacionalizacija pojma multilateralizem znotraj teorije multilateralizma pomeni, da je multilateralizem cilj ali sredstvo. Caporaso (1992: 603–604) sicer trdi, da je lahko oboje. Pri tem je multilateralizem kot sredstvo (kot neodvisna spremenljivka) le eden od načinov zadovoljevanja državnih interesov. Ta s svojo nediskriminatorno kvaliteto pospešuje sodelovanje in utrjuje legitimnost obstoječih razmerij v mednarodni skupnosti.

Manj vzročno preprosta pa je razlaga, kako do multilateralne ureditve (kot odvisne spremenljivke – cilj) sploh pride. Multilateralizem kot cilj je, kot smo pokazali, opredeljen z normativnimi elementi, saj vsebuje močno ideološko komponento. Zanj je značilno predvsem to, da “se funkcionalna in utilitarna logika (državne politike relacijske moči) [...] oddaljuje od formiranja multilateralizma kot institucionalne oblike” (Weber, 1992: 675). Realistična determinanta relacijske moči torej ni zadosten argument za razlago nastanka multilateralnih institucij. Razlaga za njihovo vzpostavitev je torej tudi v vrednotah (ideologiji) tistih, ki odločajo v iniciatorskih državah.

Težave pri razlagi nastanka multilateralizma

Bolj kot to, da zagovorniki multilateralizma ne opredeljujejo natančno, kaj je tisti nagib, zaradi katerega multilateralne institucije sploh nastanejo, je na tem mestu ključno vprašanje, kdo so lahko iniciatorske države. Kakšni akterji so to in koliko jih je?

Razlog za nezadostnost eksplanatorne moči teorije na tej točki je mogoče iskati predvsem v dvojem, in sicer: prvič, v t.i. analizi *path dependent*, ki jo zagovarjajo multilateralisti. Slednja se *per definitionem* odmika od ugotavljanja (ahistoričnih) kavzalnih zvez tudi v svoji jasni empirični zaslombi (Caporaso, 1992). Drugič pa je eksplanatorno šibkost mogoče iskati v dejstvu, da multilateralisti večino svojega napora usmerijo v obravnavo institucij kot popolnoma neodvisnega dejavnika. S tem se oddaljujejo od proučevanja vseh elementov situacij, v katerih pride do njihovega nastanka. Velikokrat se tako ne ukvarjajo z vprašanjem neposrednega samo-interesa držav, ki si šele prizadevajo za vzpostavljanje multilateralnih struktur, torej še preden so multilateralne institucije ustanovljene. Zelo šibek poudarek pa dajejo tudi kritični presoji pomena hegemonije pri ustanavljanju institucij, ki delujejo po načelih multilateralizma.

Teoretiki multilateralizma implicitno in zelo negotovo trdijo, da lahko k vzpostavitvi multilateralne ureditve pripelje vsaka “kombinacija relativno močnih mednarodnih sil in ustreznih notranjih okolij [prevlade vrednot, ki se kasneje razširijo med druge akterje]” (Ruggie, 1992: 581–582). Dejstvo, da iniciator(ji) svoj samointeres razume(jo) kot dolgoročni cilj (Martin, 1993: 110), povzroči, da je/so priznan(i) kot altruist(i), kar pa mu/jim omogoči, da je lahko produkt njegovega/njihovega delovanja tudi institucionaliziran. Če bi torej strnili približno kavzalno logiko teoretikov multilateralizma, bi lahko ugotovili naslednje:

Začetna faza vzpostavitve multilateralizma zahteva enostransko ali večstransko potezo vplivnih akterjev na nekem področju. Pomembno vlogo v tej potezi igrajo naslednji dejavniki: (1.) vrednostna opredelitev akterjev, (2.) konsenz znotraj akterjev in med njimi o koristih usmeritve k dolgoročnim interesom. Tej fazi sledi (3.) vzpostavitev multilateralizma, ki kot tak koristi legitimnosti ureditve, njegova posledica pa je aktivno stabiliziranje dinamične mednarodne skupnosti. O posebnem pomenu hegemonu za vzpostavljanje multilateralnih institucij teoretiki multilateralizma torej molčijo.

Najznačilnejši primer, ki ilustrira omenjeno zaporedje, je vsekakor vzpostavljanje sistema za liberalizacijo svetovne trgovine po končani drugi svetovni vojni. Prevlada liberalističnih vrednot znotraj ameriške odločevalske strukture je kljub močnim nasprotovanjem tako na nivoju senata kot tudi porajajočega se nasprotnega vzhodno-evropskega pola mednarodne skupnosti ob vplivnosti ZDA na mednarodnem prizorišču močno vplivala na države znotraj ameriškega interesnega področja. Združene države so s podaljšanjem *Reciprocal Trade Agreement Act* iz leta 1934 in s svojo politiko enostranske liberalizacije trgovine glede na evropski trg v omenjeno območje po letu 1945 vnesle zgled orientiranosti k dolgoročnim interesom za doseganje večjih dobičkov z naslova proste trgovine. Šele prevlada tovrstnih vrednot je omogočila okvirni konsenz o poglavitnih mehanizmih delovanja in pravilih, ki naj, vključeni v institucionalno strukturo splošnega sporazuma o trgovini in carinah, omogočijo delovanje bretonwoodskega trgovinskega sistema. Seveda so ZDA delovale v skladu s svojimi interesi in v veliki meri hegemonsko zasledovale svoje nacionalne interese.

Empirična potrditev pomena hegemonске sile za vzpostavitev multilateralnih institucij

Trditev enega najodmevnejših predstavnikov teorije multilateralizma, da je bil za vzpostavitev multilateralnega reda po drugi svetovni vojni odločilen pojav “ameriške hegemonije in ne ameriške hegemonije” (Ruggie, 1992: 593, poudarek v originalu),

je bliže teoriji kot pa empiriji. Tovrstna trditev izraža bolj kot karkoli drugega liberalistično izhodišče teorije multilateralizma, ki svet po analogiji z notranjedadržavnim ekonomskim redom vidi predvsem kot podobo velikega števila (enakovrednih) delujočih akterjev na mednarodnem trgu.

Preboj multilateralnega načina organiziranja je treba ocenjevati skozi prizmo dejstva, da je sama teorija multilateralizma tista, ki se je razvila zlasti po drugi svetovni vojni, ko so Združene države s svojo vsestransko premočjo vladale mednarodnemu okolju. Multilateralizem pa se je med drugim prvič pojavil takrat, ko je tudi v drugih zgodovinskih okoliščinah bila opazna očitna stopnja hierarhije v mednarodnih odnosih. Če tema trditvama pridamo še naslednjo, ki govori o tem, da zagovorniki teorije multilateralizma svoje empirične potrditve nahajajo skoraj izključno na primeru povojnih Združenih držav Amerike, je mogoče sklepati, da je trditev o uspešnosti nehegemonске alokacije vrednot multilateralizma v mednarodni skupnosti nekoliko šibka.

V situaciji hegemonске stabilnosti je en sam akter v stanju, da določa in ohranja pogoje mednarodnega upravljanja. Sam je torej tisti, ki upravlja mednarodno skupnost vsaj “nekoliko” bolj kot vsi drugi. Dejstvo je sicer, da “ima hegemon pri svojem delovanju na voljo veliko več unilateralnih in bilateralnih opcij kot katerakoli druga država” (Ruggie, 1992: 593). Torej kot tak hegemon sicer ni nujno povezan z vzpostavitvijo multilateralizma pod svojim okriljem.

To ga zanima le toliko, kolikor je multilateralizem tudi njegov lasten interes (naj bo ta dolgoročen ali kratkoročen). Hegemon se namreč o vzpostavitvi multilateralnega reda lahko odloči sam. Če naj ji druge države sledijo v multilateralizem, mora tudi hegemonska država zato doseči visoko stopnjo kredibilnosti oziroma legitimnosti (ibid.). Čeprav velja, da je do neke mere sleherna ureditev pod hegemonom posledica dejstva, da obstaja enostranska alokacija virov, ki jo izvaja (legitimen) hegemon.

Če se v empiriji kažejo primeri vzpostavljanja multilateralnih ureditev v času, ko v mednarodni skupnosti ni hegemonске sile (v klasičnem materialnem pogledu), se med sodelujočimi državami sicer pokaže potreba po veliko večji stopnji vsestranske koordinacije, kot bi se sicer. Vprašanje pa je, ali lahko v tovrstnih empiričnih primerih zares govorimo, da hegemon ne obstaja.

K (re)definiciji hegemona

Empirični primeri multilateralizma se začenjajo v devetnajstem stoletju (Ruggie, 1982: 379–388; 1992: 578–583), in sicer zlasti na področju trgovine in mednarodne varnosti. Na ekonomskem področju je pojav multilateralizma povezan z mednarodno trgovino

⁸ O hegemonosti Velike Britanije v primerjavi z ZDA bi bilo mogoče razpravljati. Prevlada Velike Britanije po našem mnenju zagotovo ni bila tako razširjena na različna področja delovanja v mednarodni skupnosti kot kasneje ameriška. Vsekakor pa je mogoče trditi, da je bila Velika Britanija v poznem devetnajstem stoletju na vodilnem položaju v mednarodni skupnosti. Hkrati so bile tudi multilateralne strukture tistega časa manj institucionalno dodelane in organizacijsko povezane. Pohod k institucijam je šele sledil.

⁹ Salter, Arthur (1939): *Security*, Macmillan, London. Citirano v: Ruggie (1992: 569).

¹⁰ Teoretiki multilateralizma obravnavajo mednarodne institucije kot najširše opredeljen pojem. Mednje tako prištevajo organizacije, kot sta Evropska unija in Severnoatlantska organizacija (Weber, 1992; Ruggie, 1975, 1992), mednarodne režime, kot je Konferenca Združenih narodov o pomorskem pravu (Caporaso, 1992), pogajanja o režimih sodelovanja med državami skupin G-5 in G-7 (Crane, 1984), nehegemonski nastanek mednarodnih režimov (Young, 1991), kot tudi delovanje epistemskih skupnosti (Sebenius, 1992; Adler in Haas, 1992).

in zlatim standardom, ki sta zaznamovala odnose devetnajstega stoletja. Za multilateralizem na tem področju je očitna unilateralna spodbuda takratne hegemonike sile.⁸ “Dejansko je Velika Britanija v osemnajstem stoletju unilateralno liberalizirala trgovino, kar je doživelo vrhunec v odpravi žitnih zakonov leta 1846” (Ruggie, 1992: 580–581). Posebej očitna je bila enostranskost pobud k liberalizaciji trgovine. Britanska sposobnost za čisto unilateralno vzpostavljeni multilateralizem pa ni bila zadostna. Zato je trgovinske odnose multilateralizirala prek unilateralno sproženega bilateralizma (Stein, 1984: 361). Pogodba med Veliko Britanijo in Francijo iz leta 1860 je postala model za urejanje razmerij med Veliko Britanijo in drugimi državami. Kljub bilateralni tehniki vzpostavljanja razmerij pa so vse pogodbe vsebovale t.i. klavzulo največjih ugodnosti, kar je slednjič imelo učinek multilateralizacije trgovinskega reda. Velika Britanija je s tem, ko je sledila mehanizmu zlatega standarda, na podlagi svoje moči na tem področju spodbujala multilateralizem še skozi nepresežno akumuliranje zlatih rezerv in omogočanje posojil ter dovoljevanje vračila dolgov njej sami na podlagi stabilnega notranjega položaja in liberalno usmejene vodilne strukture (Nye, 1990: 53).

Sočasno se je multilateralizem v devetnajstem stoletju oblikoval tudi na varnostnem področju. Čeprav je bila omenjena varnostna politika v tem času še trdno v domeni *high politics* (kot nasprotje tradicionalno manj strateškim *low politics*), nikakor ne gre pozabiti dejstva, da sta se gospodarsko-trgovinsko področje, na katerem je Velika Britanija veljala za nedvomno vodilno silo, in vojaško področje, ne katerem je bila šibkejša, kljub vsemu že takrat v precejšnji meri medsebojno prepletala in povezovala. Zlati standard, ki ga je Britanija v tem času vzdrževala (Nye: 1990), je nedvomno prespeval tudi na varnostno področje. S tem pa tudi želja po vzdrževanju (in formiranju prvih multilateralnih struktur) na področju varnostne politike. Če primerjamo položaj Velike Britanije na obeh področjih s tistim, ki ga je v obdobju končnega preboja kapitalističnega načina proizvodnje imela katerakoli druga država, lahko sklepamo, da je mednarodna skupnost v tem obdobju premogla prevladujočo silo, posledično pa tudi situacijo, za katero bi lahko dejali, da odraža velik gradient v posedovanju moči v mednarodni skupnosti. V tem času se je na varnostnem področju oblikoval sistem kolektivne varnosti, ki zahteva stalno potencialno zavezništvo “proti neznanemu sovražniku (in s strani neznane žrtve)” (Salter, 1992: 155, dopolnil Ruggie, 1992: 569)⁹. Avtorji kljub odsotnosti stalnih organizacijskih struktur k multilateralizmu prištevajo evropski koncert velikih sil, katerega bistvo je bila organiziranost na multilateralni ideji “vseh proti enemu” (ibid.).¹⁰ Države so tak sistem posledično obravnavale kot legitimen in so rešitve iskale znotraj njega in ne v kršenju njegovih pravil.

Multilateralna ureditev, kakršno z razlago mednarodnih odnosov razume liberalni institucionalizem, pa je prišla do svojega izraza

predvsem v dvajsetem stoletju. Nenaključno, s pojavom nove, tokrat bolj očitno hegemonске sile, ZDA.

S pomikom k institucijam (Kennedy, 1987: 841–988)¹¹ sta se pomen in pogostnost pojava multilateralizma še povečala. Po krizi multilateralizma, ki je nastala v tridesetih letih in ki je usodno povezana s teorijo hegemonске stabilnosti, je institucionalizacija s povojno pobudo ZDA dobila pomembno gonilno silo. Multilateralizem pa je šele s temi institucijami zablestel v svojem popolnem sijaju. S tem se strinjajo tudi teoretiki multilateralizma (glej na primer: Cowhey, 1993; Goldstein, 1993; Weber, 1992). Brettonwoodske institucije (Mednarodni denarni sklad, Svetovna banka) in njihov takrat še ne dokončno razvit steber splošnega sporazuma o trgovini in carinah so izkazovale multilateralno naravo ekonomskih razmerij po drugi svetovni vojni. S tem so ZDA dosegle (kot edine v dosežanju zgodovini) tudi večjo stabilnost načel multilateralizma kot Velika Britanija pred njimi. Če ne bi bilo silnic, ki so spodbujale delovanje ZDA v smeri multilateralne ekonomske svetovne ureditve (še posebej skozi institucionalizacijo splošnega sporazuma o trgovini in carinah), bi bil evropski (s tem pa tudi širši) zaton v popolni bilateralizem po drugi svetovni vojni zelo pričakovana posledica (Keohane, 1984: 146–147; Baldwin, 1991: 366).

Na varnostnem področju smo lahko multilateralne ureditve v dvajsetem stoletju priča – ponovno na hegemonsko spodbujeni – ustanovitvi vojaške zveze v okviru Severnoatlantske organizacije. Notranji motivi in sorazmerna (materialna) premoč akterja sta botrovala institucionalni ureditvi, ki temelji na predpostavki nedeljivega miru in je ustanovljena na podlagi multilateralne pogodbe.¹² Čeprav sta se v politiki severnoatlantske zveze izmenjevali politiki “multipolarnosti” in “zastraševanja”, pa je bila edini porok, ki je lahko zagotavljal multilateralnost politik, dominantna vloga ZDA v organizaciji (Weber, 1992: 633–680). Okoliščine krepitve sovjetske moči, kubanska in berlinska kriza, korejska vojna, akutnost francosko-nemških odnosov, razmere na drugih interesnih območjih od Vietnama do Irana, Gvatemale, Libanona in Sueza (Nye, 1990: 96) so le komplementarni dejavniki notranjih razmer v državi pobudnici. Če sledimo predpostavkam teorije multilateralizma, sicer razumemo, da posebno vlogo v vzpostavljanju multilateralnih ureditev igrajo tudi notranjepolitična razmerja drugih dejavnikov, vendar empirija kaže, da je za pobudo multilateralizma ključnega pomena prav dominantna država, ki bi jo lahko imenovali hegemon. Takšen splet dejavnikov je bil pomemben tudi za razlago nastanka drugih institucij po drugi svetovni vojni, ki promovirajo politično sodelovanje in upravljanje mednarodne skupnosti, na primer Organizacija združenih narodov in Evropska unija.

Teorija multilateralizma pa sicer pravilno ugotavlja, da se je multilateralno sodelovanje kljub zatonu “klasičnega hegemonа”,

¹¹ Kennedy, David (1987): “The Move to Institutions,” *Cardozo Law Review* 8, citirano v: Ruggie (1992: 582–584).

¹² Slednje velja sicer za vsako mednarodno organizacijo in je običajno tudi del definicije mednarodnih organizacij (Petrič, 1980: 1123).

¹³ *Diskreditacijo trditve o nepomembnosti hegemonije za nastanek in vzdrževanje multilateralizma pa je v sicer majhni meri že zaslediti tudi pri enem od teoretikov multilateralizma (Cowhey, 1993: 186).*

ZDA, obdržalo in se ponekod celo na novo razvijalo. Razvoj nekaterih institucionalnih oblik "po hegemoniji" dokazuje, da materialni moment prevlade, ki ga v strukturne spodbude ustvarjanja novih institucij prispeva hegemon, ni nujen pogoj za obstanek multilateralizma. Konkretni primeri teh institucionalnih ureditev so med drugim tokijski in urugvajski krog pogajanj splošnega sporazuma o trgovini in carinah (še posebej Cairnska skupina držav, ki je v okviru urugvajskega kroga pogajanj splošnega sporazuma o trgovini in carinah nastopala kot enoten blok v pogajanjih o liberalizaciji trgovine v kmetijskem sektorju), ustanovitev Svetovne trgovinske organizacije kot novega foruma za multilateralno sodelovanje na področju trgovine, multilateralno sodelovanje v Mednarodni agenciji za energijo zaradi naftne krize, kooperacijski multilateralni aranžmaji, kot je Združenje držav jugovzhodne Azije (Grieco, 1995: 155–156).

Trditve o nepomembnosti hegemonovega obstoja za nastanek multilateralnih institucij¹³ in njihovega delovanja bi torej lahko držala, če bi hegemonijo v pričujoči študiji obravnavali kot že opredeljen 'klasičen' – materialni fenomen, ki ga pozna tudi teorija hegemonске stabilnosti. Ker pa se v študiji ukvarjamo s proučevanjem teorije multilateralizma, ki mednarodno skupnost razlaga ne le s pomočjo materialnih virov, ampak kot bistvo svoje analize vidi prav ideologijo in ideološki značaj svojega osrednjega raziskovalnega koncepta, se z omenjeno definicijo ne moremo strinjati. Njena opredelitev in opredelitev njene ravni analize je namreč nezdružljiva z vsebino (ne pa tudi nominalno opisanim teoretskim izročilom) teorije multilateralizma. Miselni presek množice pojavov multilateralizma kot ideologije in množice empiričnih zaslomb pojava multilateralizma, ki se, kot smo videli, ujema z vzponom prevladujoče hegemonске sile v mednarodnih odnosih, zahteva teoretično analizo na materialni in ideološki ravni hkrati. V tem primeru je uporabna opredelitev hegemonije (ki združuje ob realistični še neomarksistično in liberalistično komponento) naslednja: hegemonijo lahko opredelimo kot položaj, v katerem ena država izkazuje dovolj materialne (trde/crude/basic) in/ali ideološke (mehke/soft/persuasive/socializatory) moči, da lahko (in je zaradi njenega položaja v njenem interesu, da) vzdržuje pravila, ki urejajo meddržavne odnose v liberalno-ekonomskem okolju in tudi dejansko izkazuje notranjo pripravljenost za takšno delovanje.

Če hegemon razumemo na tovrsten, za proučevanje teorije multilateralizma nedvomno ustrežnejši način, ugotovimo, da izgine neskladje med empiričnim in teoretskim. Hegemon namreč ni doživel nikakršnega zatona, spremenila se je le manifestna podoba njegove prevlade. Prevlada ZDA na področju znanja, tehnologije in kulturno-ideoloških vrednot je tudi v sodobnem svetu nesporna (Strange, 1995). Odnos med multilateralizmom in hegemonijo je tako razumljiv tudi po zatonu "klasičnega" hegemon, do katerega naj bi prišla v poznih sedemdesetih letih z upadom materialne prevlade ZDA.

Multilateralizem kot neomarksistični koncept ideološke hegemonije

S tovrstno opredelitvijo hegemonije posredno relativiziramo teoretično izhodišče same teorije multilateralizma. Z ugotovitvijo, da je pojav multilateralizma dejansko pojav skupka vrednot, ki naj regulirajo mednarodno delovanje prek meja držav, smo naleteli na pojem ideološkega. Pojav multilateralizma kot ideologije pa je v empiriji tesno povezan s pojavom velikega diferenciala moči/vpliva med državami v mednarodnih odnosih, torej s pojavom hegemonu. Hegemon vpliva na velik del mednarodnih odnosov in tako v mednarodni skupnosti uveljavi ideologijo multilateralizma. Dejansko stanje se ujema z Gramscijevo definicijo hegemonije, aplicirano na mednarodno okolje. Ideološka hegemonija, ki botruje uveljaviti multilateralizma v mednarodne odnose, je namreč "moralno in filozofsko vodstvo [države], ki je doseženo skozi aktiven konsenz družbenih skupin [znotraj in zunaj nje]" (Bocock, 1986: 11).

Multilateralizem v trgovinskih in monetarnih odnosih je torej mogoče razumeti kot produkt ideološke hegemonije. Slednja pa je *per se* neomarksistični koncept hegemonije. Zato lahko trdimo, da je tudi teorija multilateralizma otrok neomarksističnega fenomena in pogleda na svet, čeprav je na prvi pogled značilen predstavnik liberalnega institucionalizma.

Združene države so bile najčistejši primer hegemonije v mednarodni skupnosti, po drugi svetovni vojni nedvomno poglavitni začetnik vsega multilateralnega (Keohane, 1984; Nye, 1990; Ruggie, 1982). Zaradi velikih koncesij, ki jih je zahtevalo tovrstno početje (primer liberalizacije Zahodne Evrope) so bile edina sila, ki je to (v svoji benevolentni podobi) tudi zmogla. Način urejanja na podlagi multilateralnih načel so v epistemskih skupnostih označili kot *embedded liberalism* (Ruggie, 1982) oziroma *modified liberal multilateralism* (Ikenberry in Kupchan, 1990). Gre za urejanje mednarodnih finančnih, monetarnih zadev in prek predpostavk o geonomiki/geoekonomiki¹⁴ tudi številnih drugih področij na podlagi nekoliko spremenjenega liberalizma, v katerem je prostor tudi za koordinirano institucionalno upravljanje mednarodne problematike.

Liberalne multilateralne norme so ZDA uveljavljale na oba načina, ki ju pripoznavajo teoretiki neomarksizma v mednarodnih odnosih.¹⁵ Skozi zunanje spodbujanje in skozi nekoliko bolj radikalno notranjo rekonstrukcijo. Prvi način je bil uporabljen zlasti pri normalizaciji odnosov z zahodnimi zavezniki, na način spreminjanja prepričanj (elit) pred dejanji in je bil mogoč zaradi *ab initio* podobnih ideoloških in kulturnih zasnov v teh državah. Drugi način vzpostavljanja multilateralizma pa je hegemon uporabil pri graditvi novih liberalnih družb v uničeni Nemčiji in Japonski. V tem primeru so dejanjem (na primer spreminjanje zakonodaje) sledila verovanja in so tudi materialni vzvodi hegemonove premoči

¹⁴ Označuje položaj, ko naj bi ekonomski dejavniki nadomestili geopolitiko (geografski dejavnik in vojaško moč) kot materialno osnovo za mednarodne odnose. Pri tem je pomembno, da so trgovinsko močne države postale pomembnejše od vojaških in geografskih gigantov v mednarodni skupnosti. Naduse previdno sicer – pa vendar – je mogoče o tovrstni relaciji govoriti tudi v primeru trgovinsko močne Velike Britanije v devetnajstem stoletju. Za podrobnejšo analizo pojma več v Clemens, 1998: 154–156.

¹⁵ Ikenberry in Kupchan (1990: 307–313) podobne mehanizme hegemonске prevlade in vzpostavljanja zahodnih liberalnih vrednot pripisujeta tudi "Britanskemu hegemonu". V primeru liberalno kapitalistične socializacije v Indiji je Britanija izkazovala mehanizem notranje rekonstrukcije, medtem ko je v uveljavljanju liberalno kapitalističnih vrednot v Evropi igrala na karto zunanjega spodbujanja.

odigrali bistveno večjo vlogo (Ikenberry in Kupchan, 1990).

Kljub nihanjem v podpori multilateralne liberalističnih institucij (predvsem v odvisnosti od svojih nacionalnih interesov) so ZDA tudi po sedemdesetih letih skozi (in delno tudi dominantno pozicijo v njih) uspela ohraniti svojo ideološko hegemonijo. Natanko takšno, kot jo poznajo v neomarksističnih krogih (Bocock, 1986; Ikenberry in Kupchan, 1990). To je ZDA skozi multilateralne institucije še dodatno odprlo pot za vpliv na transnacionalne vrednote. Strange (1995: 113) na primer trdi, da moč v strukturi znanja vključuje "vpliv na nastanek moralnih sklepov in načel, ki izhajajo iz moralnih prepričanj, kot tudi kanale za prenos verovanja, idej in znanja". Način delovanja mednarodnih institucij je še vedno oblikovan tako, da je mogoče prevladovanje multilateralnih vrednot v mednarodni skupnosti. Multilateralizem nikakor ni mrtev, prav tako pa tudi ne ideološka hegemonija ZDA, ki je glavni nagib za razvoj multilateralnih institucij, kot jih priznava teorija multilateralizma.

Z vplivom multilateralizma pa se ohranja tudi legitimnost omenjenih institucij in same vloge hegemonov. Seveda je to pomemben razlagalni dejavnik za vztrajnost multilateralnih ureditev in legitimnosti ameriške vloge (in premoči) v mednarodnih odnosih tudi ob materialni eroziji ameriške hegemonije. Uspehi nekaterih nehegemonskih držav pri ustanavljanju multilateralnih institucij (Cairnska skupina, Združenje držav jugovzhodne Azije) ne pomenijo nepomembnosti hegemonije za vzpostavljanje multilateralnih vrednot, temveč dokazujejo, da je hegemonova ideološka prevlada, na način, kako organizirati mednarodno skupnost in premagovati probleme sodelovanja in koordinacije, še vedno model *par excellence* za urejanje medsebojnih odnosov. Hegemonska prevlada je namreč tisti dejavnik, ki je botroval tudi načinu organiziranosti in delovanja Cairnske skupine in ustanovitve Združenja držav jugovzhodne Azije. Hegemon je namreč v mednarodno skupnost vpeljal globalni ideološki okvir. In sicer: (1.) z globalizacijo nekaterih multilateralnih institucionalnih ureditev (na primer splošni sporazum o trgovini in carinah / Svetovna trgovinska organizacija) in (2.) z že omenjenim vplivanjem na oblikovanje specifičnih liberalno-multilateralističnih ideologij v notranjih okoljih svojih zavezniških držav (na primer znotraj držav ustanoviteljic Združenja držav jugovzhodne Azije).

Zaradi specifičnosti narave multilateralnih institucij kot stabilizatorja mednarodne ureditve ideološki hegemon – ZDA – tudi ob poskusih izvzemanja svojih dejanj iz pravil, ki sestavljajo osnovno ideologijo multilateralizma (kot je na primer rastoči protekcionizem v mednarodni trgovini), ne more preprosto doseči svoje izvzetosti iz obstoječih pravil. Skozi delovanje v institucijah, ki jih je ustanovljal sam, je namreč v svoji samovolji omejen. Tudi zanj, kot za vse druge, ki so vključeni v sistem, veljajo posplošena pravila delovanja.

Multilateralni svet, svet modificiranega multilateralnega liberalizma,

ki se je kot ideologija multilateralizma razvil šele po drugi svetovni vojni, je torej posledica (in zato izkazuje močan značaj) marksističnega koncepta ideološke hegemonije. Razširjanje liberalnih multilateralnih vrednot je igralo pomembno vlogo pri graditvi povojnega sveta pod ideološko in materialno hegemonijo Združenih držav Amerike.

Sklep: posledice empiričnih dokazov za teorijo multilateralizma

Za teorijo multilateralizma ima omenjeni diskurz in potrditev začetne hipotezne trditve precejšnje posledice. Ne le, da smo relativizirali odnos med multilateralizmom in njegovim pojavom v položaju situacije hegemonskega vodstva in zunaj njega. Z določitvijo nekaterih vzročno posledičnih zvez v zvezi z nastankom koncepta multilateralizma smo relativizirali tudi izključnost teoretične zasnove teorije multilateralizma. Opozoriti je bilo treba, da analitično vključevanje koncepta multilateralizma kot ideologije (kot ga med drugim priznavajo tudi sami liberalni institucionalisti) zahteva spremembo videnja mednarodnega okolja in odnosov v njem. Zlasti zato ker zadeva problematiko empirične zaslombe teorije multilateralizma, ki so neposredno povezane z nekaterimi modifikacijami razumevanja pojma hegemonije. Temu smo morali dodati njegovo postpozitivistično dimenzijo ideološkega vodstva. S tem smo opozorili na skrito teoretično razsežnost teorije multilateralizma, ki omogoči, da se omenjeni teoretični sistem z liberalno institucionalistične preseli na neomarksistično raven analize. Tako smo jo delno rešili iz zagate zaradi neizdelanih razlagalnih mehanizmov v zvezi z nastankom multilateralizma, hkrati pa pokazali, da je v kategorijah izročila neomarksizma tudi veliko boljše mišljiva. To med drugim tudi pomeni, da je ni mogoče misliti brez koncepta hegemonije.

LITERATURA

- AXELROD, ROBERT in KEOHANE, ROBERT O. (1985): *Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions*. *World Politics* 38(1): 226–254.
- BALDWIN, ROBERT (1991): *The New Protectionism: A Response to Shifts in National Economic Power*. V: Frieden, Jeffrey A. in Lake, David A. (ur.): *International Political economy*, 362–375. *New York: St. Martin's*.
- BOCOCK, ROBERT (1986): *Hegemony*. *Chichester, London, (etc.): Ellis Horwood and Tavistock*.
- CAPORASO, JAMES A. (1992): *International Relations Theory and Multilateralism: The Search for Foundations*. *International Organization* 46(3): 599–632.
- CLEMENS, WALTER C. (1998): *Dynamics of International Relations: Conflict and Gain in an Era of Global Interdependence*. *Oxford: Rowman and Littlefield*.
- COWHEY, PETER F. (1993): *Elect Locally – Order Globally: Domestic Politics and multilateral Cooperation*. V: Ruggie, G. and Milner, Helen (ur.):

- Multilateralism Matters: The Theory and Praxis of an Institutional Form, 157–200. *New York: Columbia University Press.*
- FELD, WERNER J. in JORDAN, ROBERT S. (1994): *International organizations: A Comparative Approach*, Praeger, London.
- GILPIN, ROBERT (1981): *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GOLDSTEIN, JUDITH (1993): *Creating the GATT rules: Politics, Institutions, and American Policy*. V: Ruggie, G. and Milner, Helen (ur.): *Multilateralism Matters: The Theory and Praxis of an Institutional Form*, 201–232. *New York: Columbia University Press.*
- GOWA, JOANNE (1986): *Anarchy, Egoism and Third Images: The Evolution of Cooperation and International Relations*. *International Organization* 40(1): 167–186.
- GRIECO, JOSEPH M. (1995): *Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism*. V: Kegley, Charles W. Jr. (ur.): *Controversies in International Relations Theory: Realism and Neoliberal Change*, 151–172. *New York: St. Martin's.*
- IKENBERRY JOHN G. in KUPCHAN, CHARLES A. (1990): *Socialization and Hegemonic Power*. *International Organization* 44(3): 283–315.
- KEOHANE, ROBERT O. (1984): *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- KEOHANE, ROBERT O. (1986): *Reciprocity in International Relations*. *International Organization* 40(1): 1–27.
- KINDLEBERGER, CHARLES P. (1986/1973): *The World in Depression, 1929–1939*. Berkeley (etc.): University of California Press.
- LIPSON, CHARLES (1985): *Banker's Dilemmas: Private Cooperation in Rescheduling Sovereign Debts*. *World Politics* 38 (1): 200–225.
- MARTIN, LISA L. (1993): *The Rational State Choice of Multilateralism*. V: Ruggie, G. and MILNER, HELEN (ur.): *Multilateralism Matters: The Theory and Praxis of an Institutional Form*, 91–122. *New York: Columbia University Press.*
- ROTER, PETRA (1996): (Stran)poti režimske teorije: Upravljanje mednarodne skupnosti in kritika režimske teorije (diplomska naloga). *Ljubljana: FDV.*
- RUGGIE, JOHN G. (1982): *International Regimes, Transactions and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order*. *International Organization* 36(2): 379–415.
- RUGGIE, JOHN G. (1992): *Multilateralism: The Anatomy of an Institution*. *International Organization* 46(3): 561–598.
- STEIN, ARTHUR A. (1984): *The Hegemon's Dilemma: Great Britain, the United States, and the International Economic Order*. *International Organization* 38(2): 355–386.
- Nye, Joseph S. (1990): *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. *New York: Basic Books.*
- STRANGE, SUSAN (1995): *Države in trgi*. *Ljubljana: ZPS.*
- UNDERHILL, GEOFFREY R. D. (1994): *Introduction: Conceptualizing the Changing Global Order*. V: Stubbs, Richard in Underhill, Geoffrey R.D. (ur.): *Political Economy and the Changing Global Order*, 17–44. *Houndmills (etc.): Macmillan.*
- WEBER, STEVE (1992): *Shaping the Postwar Balance of Power: Multilateralism in NATO*. *International Organization* 46(3): 633–680.
- ZACHER, MARK W. in MATTHEW, RICHARD A. (1995): *Liberal International theory: Common Threads, Divergent Strands*. V: Kegley, Charles W. Jr. (ur.): *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Change*, 107–150. *New York: St. Martin's.*